

,1944

-

,

,

-

,

,

-

,

:

!

,2013

-

-

1918-1939

בין המלחמות

I. פתח דבר - רקע: עם סופה של 'המלחמה הגדולה' - מלחמת עולם ראשונה, בה נוצחה אוסטרו-הונגריה, הממלכה ההבסבורגית מתפוררת: הונגריה נפרדת מאוסטריה. בשנת 1920, בחוזה השלום טריאנון-Trianon שני שליש משטח הונגריה נקרעים ממנה ונמסרים לשכנותיה, ביניהן רומניה. הרומנים מקבלים

לידיהם את אזור טרנסילבניה על מחוזותיה המאוחדים. אחד המחוזות המסופחים אליה, נקרא מרמורש-Maramures (רומנית), שם נולדה רגינה טסלר. בהתאם לשטחה הריבוני הגדול, עד מלחמת עולם שניה נקראה: "רומניה הגדולה", כשליש מאוכלוסייתה אינם רומנים. בין המיעוטים הגדולים ביותר בשנות ה-30, היו גם כ- 750.000 יהודים. לכאורה, רומניה הייתה ממלכה חוקתית ליברלית שהכירה במיעוטים, אך התקופה התאפיינה גם באנטישמיות, ופוגרומים אכזריים, שטווחו על ידי הממשל. המדיניות הסלחנית מסייעת להתבססות התנועה הלאומנית קיצונית: "משמר הברזל"-Garda de Fier, שנוסדה ע"י קורנליו זלאה קודראנו. אחד מסממניה הבולטים: שנאת היהודים! חבריה רואים ביהודים אחראים לכל תחלואי החברה. התנועה פועלת משנת 1927 ועד שלביה הראשונים של מלחמת עולם שניה. (מתוך תולדות/שואה רומניה)

*

את התמונה של הבית שלי ברומניה, לא אוכל לשכוח לעולם. זאת תמונה ממוסגרת החיה ונושמת יחד איתי: תמונת בית אבא ואמא שלי! התמונה עם הריחות, עם הצלילים, עם הטעמים, עם המגע העדין, עם המתקנות והיופי בחגים ושבטות, עם התמימות והאופטימיות, עם האהבות, התקוות ועם הרבה מאוד געגועים. את התמונה הזאת, גם הנאצים - ימח שם, שקרעו וניפצו חיים שלמים לרסיסים - בהכחדת מרבית משפחתי, לא יכולים לקחת את זכרונה מהוויית לעולם. כמעט תשעים ואחת שנים, זאת התמונה שלי - תמונת ילדותי. (רגינה טסלר, 2013)

נולדתי באוקטובר 1922, בצפון טרנסילבניה שהיתה בריבונות רומניה, למשפחה אורתודוקסית. משפחתי אופיינה כדתית-מסורתית, יותר מאשר כחרדית. אבי וולף גנוט, ואימי פסל לבית שטרר הקימו את ביתם בעיירת רומולי-סטרימבה, במחוז מרמורש. שם נולדנו אנחנו - שבעת ילדיהם: לאה; פנינה-פרל; שלמה-יעקב; רבקה; בתיה; וחיים-דוד. כמו ליתר אחי בעלי השמות העבריים, גם לי, ילדת האמצע במשפחה, שנולדה אחרי שלושה-יענקל, היה שם נוסף: רחל.

אפילו לאליאנה העוזרת הרומניה שלנו היה שם עברי, קראתי לה אילנה. לכן, לא פלא שעד פרץ מלחמת עולם השניה, כשלפתע נעלמה, הייתי בטוחה שהעוזרת הגויה היא יהודיה כשרה, משלנו. היא שלטה בשפתנו, וידעה את הטקסים הקבועים ביהדות במדויק. הייתי רק בת שלוש, כשאיילנה העירה אותי בבוקר

אחד, "בואי ניטול ידיים" אמרה לי, וביקשה ממני לשנן אחריה את תפילת השחרית - "מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ..." אותה ידעה בעל פה.

העוזרת היתה בת בית אצלנו במשך שנים, וטיפלה במסירות בתינוקות המשפחה, תוך שאמא מלמדת אותה את כללי המצוות ביהדות בשפת הוריה המקורית, יידיש. שורשי אימי - פסל שטרר, מקורם בפולין - גליציה (חבל ארץ במזרח אירופה), מצפון להרי הקרפטים. משפחתה שהיתה בעלת נכסים ואמידה, הגרה מגליציה לאחר שנודע לה על ביקוש גובר לאנשים שיתיישבו באזור טרנסילבניה מדולל האוכלוסין.

*

עד היום אני זוכרת את סבתי, מצד אמא, שהיתה המבוגרת במשפחה. בשבילי היא תמיד היתה 'הסבתא הגדולה', אך קראנו לה פשוט: פֶּאָפֶּע שורה - סבתא שרה! ואיך אפשר בכלל לשכוח את פֶּאָפֶּע שורה הגדולה? סבתא שהיתה חלק מההוויה שלנו, חלק מכל אחד ואחת מאיתנו. היא גרה בביתה היפה ממש לידנו, באותה שכונה. למעט סבתא, משפחתי המורחבת התגוררה במרחק ניכר מאיתנו: חלקם גרו בעיירות ברומניה, והיו שנותרו בפולין. אמצעי תחבורה כאוטובוס כמעט לא היו, ונסיעה בעגלה הרתומה לסוסים הנמשכת ימים, לא עמדה על הפרק.

סבתא שרה היתה עצמאית כל חייה. לאחר שסבא נפטר, פרנסה עצמה בכבוד, מתפירת מעילי חורף מיוחדים לאיכרים בסביבה. לעצמה, לא תפרה או לבשה אותם, גם לא בכפור. היא המשיכה את המסורת של אמא שלה - סבתא רבתא שלי, שלמעט שכבות של חציות מעומלנות, מעולם לא לבשה מעילי חורף.

אהבתי לבקר בביתה הממורק של פֶּאָפֶּע שורה. היא היתה כל כך פדנטית, שגם את הקומבניזון, שלבשה מתחת לשמלה, גהצה ביסודיות. והיתה כל כך מפנקת. אך לא רק התפנקנו בביתה הגדול, אלא גם שאבנו ממנה ומאורח חייה המון מידע.

אפילו לרפא אותנו ידעה. כשרק התחלתי ללמוד לתפור, המחט נכנסה לי מתחת לציפורן, והאצבע התנפחה והתמלאה במוגלה. סבתא לא איבדה עשתונות. אני שומעת את קולה, כאילו עכשיו, כשאמרה לאמא: 'פסל, תשימי סיר עם תפוח אדמה וחלב על האש.' כשהחלב רתח, הכנסתי את האצבע לסיר הרותח. אומנם החלב החם שרף, אך לא היתה יותר מוגלה. גם כשהצטננו קשות, אבא רקח מאצטורבלי עץ האשוח המחטיים 'תרופת סבתא' שהוכיחה עצמה: לאחר הרתחתם, כשאנו ישובים על ברכיו, אבא פרס סדין מעל ראשנו, וביקש מאיתנו לנשום עמוק. שאפנו את האדים, וזה עבד.

בכל ערב שישי וחג, באבע שורה ישיבה איתנו סביב השולחן הארוך. וכדי שהשולחן יאכלס בנוחות את כולנו, הוספנו את הספסל המרופד צהוב-ירקרק, ששימש כרהיט יפיפה בחדר ההורים. לאחר שסבא נפטר, היינו איתה גם בימי חול. כדי שלא תהיה לבד בלילות, תמיד הלכנו אחיותי ואני לישון בביתה. וסבתא לא הייתה בודדה בסביבתנו - הנכדים וההורים. אמא ואבא, למרות עיסוקיהם הרבים וזמנם הדחוק, תמיד דאגו לה והיו שם עבורה.

אך מאמע-אמא וטאטע-אבא, תמיד גם היו שם עבורנו, עד הגעתנו לאושוויץ, עד רגע חייהם האחרון.

*

לאבא ואמא היתה חנות מכולת שהיתה מעין כל-בו. שם נמכרו בעיקר מוצרי אוכל, אך גם מוצרי הנעלה מסורתיים, שהיו יקרים מאוד. נמכרו שם נעלי איכרים, שקראו להם ברומנית: opinci. הם היו בעלי סוליות עם גומי כפול שחור לפי צורת כף הרגל, ונקשרו עם שרוכים עד לגובה הברך, והיו גם פאנטופי (נעלי בית). החנות שירתה את היהודים ואת שכנינו הגויים כאחד. לאבא, שסחר עם הרומנים הגויים, היו קשרים מצויינים.

לרוב, אבא היה האחראי על המסחר בחנות, ואמא היתה עסוקה בעיקר במטלות הבית. עם דאגתה לאמא - סבתא שרה, וגידול שבעה ילדים, אמא גם עזרה לאבא במכירות בחנות המכולת. כיד ימינה תמיד עמדה אליאנה העוזרת שהבריקה וסדרה כל פינה. אך היה עוד משהו שהפך את הבית שלנו לכל כך נעים: מגע ידיה הקסום של אמא.

אמא היתה עקרת בית מעולה. מכל פרודוקט שהיה, וגם בתקופות קשות - כשלא היה, ידעה להכין מעדנות. עד היום אני יכולה להריח את ריח בישוליה עולים מהמטבח: את ריח הצי'פקלך מיט בונדלך-Tchipkeleh mit bundlech, מרק שעועית עם פתיתים ובשר מעושן; את הדגים הטריים הקטנטנים-גדולים שבישלה עבורנו, כמנה ראשונה. כשלא היו דגים, הכינה קציצות "פאלשה פיש" בטעם נפלא. רק במקום דגים, חתכה חזה עוף לפיסות מיניאטוריות, ערבבה עם מלח ופלפל גרוס, ויצקה את הקציצות המוארכות לתוככי ציר עם עיגולי בצל וגזר; את ריח הלחם שאפתה פעמיים בשבוע - פיתות קטנות שחולקו לכל אחד מאיתנו, או חלות-צמות שקלעה. ארומת הלחם האוורירי הזה המתפשט וממלא את כל חדרי הבית בקיץ ובחורף הקר, כל כך חי וקיים בזכרון הילדות שלי, כאילו שעון השנים נעצר עם ריח הלחם העז של אמא; ולקינח, משהו מתוק שאהבתי במיוחד: ריבל ציקר - Ribl tziker הנראה כבלוק סוכר מתפוחי אדמה. טעמו המתוק היה טעים לי כל כך, שרק מלדבר עליו, הוא כמו נימוח לי בפה עכשיו.

ועם כל המטלות, אבא ואמא ביחד פיתחו הווי ביתי ושמרו על טקסים קבועים לכל הילדים, בחיוך ורוח טובה: בכל בוקר, כל אחד מאיתנו קיבל את הספל שלו מלא בחלב שנחלב ישירות מהפרה שלנו. לחלב בספל היה קרום כזה מלמעלה, ולידו פיתה שאמא אפתה. לאחר שאכלנו, אמא בדקה שלכולנו בחורף יש תחתונים ארוכים המגיעים עד לברכיים(מעין גאטקעס צמרירי מחמם) מתחת לבגדים, ורק אז עברנו לתחנה הבאה.

באופן קבוע, לפני צאתנו אל בית הספר עברנו במכולת. בחנות, אבא חוכך בזקנו הקצר שתמיד היה מסודר, עמד מוכן לקראתנו ליד החלון, ונתן לכל אחת ואחד מאיתנו כלי קטנטן שהכין מראש ובו שמן דגים. ואבא לא ויתר, 'לא מתחילים את היום, ללא שתיית שמן הדגים', אמר בעדינות. רק לאחר טקס שתיית השמן, יצאנו אל בית ספרנו הציבורי.

*

בבית הספר היסודי, למדנו עם ילדים יהודים וגויים. בהפסקות שיחקנו עם החברים בכדור, חמש אבנים (משוחק גם היום), או במשחק האגוזים עם כללים: אגוז ראשי מכב על משטח, וכל ילד בתורו שולח אליו פיסת ממלכן מעץ דק. מי שפוגע באגוז, גורף את כל שלל האגוזים הפרוסים, השייכים לכל המפסידנים שלפניו.

לכולנו במשפחה היו חברות רומניות גויות, שהגיעו אלינו הביתה. לא פעם, כשחלקן נתקלו בקשיים, לימדנו אותן את החומר. לעיתים קרובות, חברותי לכיתה פשוט העתיקו את שעורי הבית שלי ישר למחברת. אך למרות שידעתי יותר, כשהצבעתי בשיעור, תמיד נתנו לבנים ובנות רומנים לענות את התשובות.

את היהודים לא רצו בכלל לשמוע. גם כשהצטיינו בלימודים, מעולם לא קיבלנו את ההכרה: כשהובלתי בכיתה, נותרתי מאחור בטקס מסיבת סיום השנה. בטקס הכבוד נהגו להכתיר את התלמיד המצטיין עם כתר לראשו, אך עלי דילגו, תמיד סיימתי שניה. בכתר זכו רק רומנים גויים, אך לא יהודים. המורים היו חביבים. לא משום שאהבו יהודים, אלא הם היו פשוט תאוותניים. ברור שהם היו אלינו מאוד נחמדים, ואיך לא? הם תמיד הגיעו למכולת שלנו, וההורים נתנו להם מצרכים בחינם. הכסף דיבר!

גם ללימודים גבוהים יותר, ליהודים היה קשה עד כמעט בלתי אפשרי להתקבל. ואחותי לאה, שהצטיינה בכל המקצועות, היתה רק דוגמא אחת מני רבות. עוד כילדים הרגשנו אחרים. תמיד כאב לי כשאמרו לנו: 'לציגני ו-ז'אדני (לצועני ויהודי) אין מדינה!'

*

ולמרות הכאב, העננים העכורים לא העיבו על ילדותנו המאושרת. בסיום הלימודים, המשכנו לשחק בחצר שלנו בינות לחיות המשק וחתלתול הבית. עם כל החיות והילדים, חצר ביתנו השוקקת היתה תמיד מלאת שמחת חיים.

בחצר ביתנו הגדולה, גידלנו בעיקר עופות. עם להקת התרנגולות, אפרוחיהן ואוזים מגודרים, היו לנו גם שתי פרות מתחלפות: פרה אחת גידלנו בחצרנו, והשניה אצל שכננו הגוי. בכל פעם שנגמר החלב מפרה מעוברת (פרה מניבה חלב רק לאחר המלטה), החלפנו עם הפרה שגודלה בבית שכנינו. הפרה המחליפה, שהאכילה והשקתה אותנו בנדיבות, היתה עבור משפחתי האושר של הבית.

מאוד אהבנו אותה ואת עגליה שהסתובבו בחופשיות בחצרנו. ואבא, שהיה גם תכליתי, תמיד התריע בנו במזג הטוב: "ילדים, לא מעניין, אם אתם יכולים או לא, אך אתם חייבים להוציא את הפרה לשדה לאכול."

אהבתי לטייל עם הפרה בשדות הירוקים. בטיולים שלי איתה מעולם לא היה לי משעמם. לקול געיותיה שרתי מזמורים שלמדתי מהבית, ושירי חתונות, בידיש:

"Eneinem, eneinem, Mir sheimen zich far keinem, Lo mir ale lustig zein,
freilich zein Und trinken mir vein, Lo mir nemen them mechetn In der
miten Naches zol mir haben..."

"ביחד, ביחד,
אנו לא מתבישים מאף אחד
בואו נשמח ונעלוז
ונשתה יין
בואו ניקח את החתן לאמצע
ושיהיה לנו הרבה נחת..." (תרגום חופשי, מיידיש)

מילדותי, תמיד אהבתי לשיר ולרקוד בארועים. בעל השמחה אירח על חשבוננו ברוחב לב את כל המשפחות בביתנו. מעולם לא נתבקשנו להביא מתנות. באחת השמחות ברחתי מרחבת הריקודים בדמעות. 'למה את בוכה?' שאל אבא, שידע שאני אוהבת מאוד לרקוד, 'כל הרוקדים אומרים לי פארדון פארדון, אבל בינתיים הסליחה שלהם הורגת אותי, כשהם דורכים לי על האצבעות.'

*

בימי שישי, ההכנות בביתנו היו כמו לקראת חג. ניקינו את כל הבית ביסודיות, על הסלון החום-לבנבן, ויתר חלוקת ארבעת חדרי השינה: חדר הורים, בנים, בנות, וחדר מיוחד יפיפה נוסף עם כלי מיטה מפוך מאוד נוח ונעים. בחדר המעוטר הזה לא ישנו, משום שייעודו היה רק לאורחים שבאו לביקור ממרחקים. בחדר האורחים המהודר, כמו יתר הבית, לא היה חשמל, והשתמשנו בעששיות נפט. אני התמנתי כאחראית על הברקתן של העששיות העשויות פורצלן. המפקדת מעלי היתה אחותי הבכורה - לאה, שבדקה אותי כל הזמן.

גם כשמירקתי כוסות וצלחות, חסר היה לי אם לא עברתי את מפקד הכלים והעששיות. לאחותי, שכבר בבית הספר הצטיינה, תמיד היו דרישות גבוהות, מעצמה ומאיתנו. היא היתה דמות חזקה במשפחתנו, ושמה דגש על כל פרט. יום אחד, על כוס שלא הברקתי מספיק בעינה הבוחנת, סטרה על פני. ואני, עם הד הסטירה המצלצלת, רצתי בבכי לאבא למכולת, שאמר: 'לאה, אין לך זכות. אם יש לך טענות תביאי אותן בפנינו. אסור לך לגעת באף אחד.'

לאחר הנקיונות, הגיע תור המקלחות. מאחר וגם מים זורמים בברזים לא היו, מלאנו דליים במי נחל שזרם ממש מעבר לרחוב. היה לנו דלי מעץ גדול מאוד, איתו מילאנו גיגיות למקלחות, וגם מי שתיה מסוננים לחבית שעמדה במטבח. התקלחנו אחד אחרי השני, כשהקטנטנים במשפחה הוכנסו יחד לגיגית, למקלחת משותפת קיבוצית.

בין הבית הבוהק והמקלחות, נערך שולחן שבת ארוך ארוך. על מפה לבנה חגיגית נפרסו הכלים. באמצע עמדו זקופים הפמוטים המוזהבים של אמא, איתם קיבלה את השבת בהדלקת נרות.

ועל רקע קבלת השבת, הציפו את הבית ריחות התבשילים שאמא טרחה עליהם במיוחד. את מרק העוף, הדגים, הלחמים והתוספות, נשמנו בכל יום שישי. ולפעמים, אבא היה מביא בשר עגל או פרה ששחט, ממנו אכלנו רק את החלקים הקדמיים (עפ"י חוקי הכשרות ומנהגים יהודיים, האטליזים חולקו לבשר קדמי של הבהמה, שהוא כשר, ולבשר אחורי של הבהמה, שנמכר כבשר לא כשר), מהם אמא הכינה מעדני מלכים. יום שישי בבית הורי היה תמיד חגיגה גדולה - יום כזה מתוק, ומואר.

*

אבא ושלויהמה-יענקל אחי, לבושים בחולצות לבנות, מהרו אל בית הכנסת. וכשאימא עטפה ראשה במטפחת והדליקה נרות, אני כבר דילגתי אל מחוץ לבית, אל החברות. כל יום שישי הבאתי להן פירות וירקות שקטפתי. לנו היתה גינה גדולה, ולהן לא היה לפעמים מה לאכול. איפה רחל? נהגה לאה, שתמיד חיפשה אותי, לשאול. המטלות, מבחינת אחותי, אינן מסתיימות עד השניה האחרונה, לפני כניסת שבת. ואמא שידעה שהלכתי להביא אוכל לבנות, תמיד אמרה בחיך: 'ברחה עם תיק האוכל שלה!' אך השתדלתי לחזור לקידוש שבת, לפני חזרת אבא ואחי מבית הכנסת. אהבתי את ארוחת יום שישי אותה אכלנו לאורם של הפמוטים עם הנרות, ושרנו שירים.

את פמוטי הזהב בהם נגעה אמא פעמים כה רבות, מצאתי רק שנים מאוחר יותר. בסיום מלחמת עולם שניה, לאחר שחזרתי ממחנה המוות אושוויץ וצעדתי בצעדת המוות יומם וליל, מצאתי אותם. הפמוטים שעברו מיד אל יד, עמדו למכירה בבאזר העיריה. הם כמו חיכו לחזור אלי בפעם שניה. עם הפמוטים הזקופים של אמא שמצאתי במקרה, עד היום אני מדליקה בביתי בכל יום שישי וחג נרות השבת.

1939

מלחמת העולם השנייה

צפון טרנסילבניה
בינות רומניה להונגריה

II. רקע: מיקלוש הורטי עוצר הונגריה וראש ממשלתו, שחששו מהאכזריות הטבועה במשטר הנאצי, הסתייגו ממנו. בנסיון למנוע הזדהות מוחלטת עם היטלר, לא הצטרפה הונגריה לצידו בתחילת המלחמה. אך ההונגרים גם מהרו להמשיך ולהגביל את היהודים, והרחיבו את ההגדרה הגזעית של המונח יהודי שכללה בני מומרים.

ההרחבה היתה המשך לחוק היהודי - שנה קודם, שחתם את ההתפתחות הכבירה של יהודי הונגריה בכלכלה ובתרבות. הונגריה שכבר אחרי 'המלחמה הגדולה' אישרה את החוק האנטישמי הראשון - 'נומרוס קלאוזוס', המגביל את מספר היהודים באוניברסיטאות, היתה גם הראשונה, שחוקקה חוקים שהפלו את היהודים. למעשה, כבר עם עליית היטלר לשלטון, התקרבה הונגריה לגרמניה על רקע אידיאולוגי, כלכלי, ובעיקר בשל מאבקה לתיקון הסכם טיראנון: אחת משאיפותיה הגדולות היתה להשיב לעצמה את טרנסילבניה.

ב-1940, ע"פ תכתיב וינה השני - שכפו גרמניה ואיטליה, אזור טרנסילבניה הצפונית נלקח מהרומנים וסופח להונגריה. בתוכם כ-165.000 יהודים שרובם אורתודוקסים-חרדים, הסובלים מאפליה כלכלית חברתית, וזכויות אזרח בסיסיות נשללות מהם. גברים יהודים בגיל צבא חויבו בשרות עבודה, כשליש מהם צפון טרנסילבניים. בשל התנאים הנוראיים שקיבלו המגוייסיים שזוהו ע"י סרט צהוב כיהודים, רק אחד מתוך שבעה נותר בחיים. 'מפקד טוב הוא זה המחזיר פחות יהודים!' היתה ההנחיה. ואכן, היא קויימה כלשונה: המגוייסיים מתו מרעב, מכות, ירי ושריפה. היהודים הלחוצים במלקחיים בין שלטון לשלטון, מגלים שאם ההונגרים טרפה, הרומנים נבלה - וההפך.

בספטמבר 1940, לאחר הפסד מחצית משטח טרנסילבניה, התאחדו הגנרל יון אנטונסקו, ומפלגת "משמר הברזל"- Garda de Fier הרצחנית שהיתה עכשיו בהנהגת הוריה סימה האנטישמי (מחליפו של קודראנו), והמלך קרול נאלץ לוותר על כסאו. עם עלייתם, מדיניות הרומניזציה, שהחלה לפני מלחמת העולם השנייה, מתעצמת. השלטון חבר למדינות הציר, ומצא שפה משותפת עם הנאצים. מטרתו לחסל מרומניה את כל היהודים, מבלי לברור באמצעים: בחודשים ספורים, רבבות יהודים נרצחים תוך כדי שדידת רכושם, ואחרים מוגלים. בינואר 1941, גם את מחיר המחלוקת בין השניים, שדרכם הברברית המשותפת מגיעה לסיומה, משלמים היהודים. (מתוך הונגריה: מרכזי הוראת השואה, יד ושם)

"מה-6 לספטמבר, מדי יום ביומו לא פסקו רדיפות, מעשי השוד והרצח, ההצטנות וחטיפות היהודים לשם כופר נפש ברחבי רומניה! שיאם, בשלושת ימי הפורענות, בהם נרצחו בני לעיני. ימים בהם פרעו הכנופיות ללא מפריע ביהודי בוקרשט: בתי כנסיות הועלו באש, ומאות נחטפו ברחובות, נשדדו הוכו באכזריות, הוצאו אל מחוץ לעיר ונרצחו. היהודים נמצאו טבוחים ותלויים על אנקולים בבית המטבחיים העירוני, או שרועים ללא רוח חיים, וכמעט ללא היכר בשדות השלג שבירכתי יער ז'ילאבה..." (מתוך עדותו של הניצול הרב צבי גוטמן, על מאורעות הדמים שהתרחשו ברומניה ממועד עלייתם של אנטונסקו וסימה)

עוד לפני שצפון טרנסילבניה סופחה להונגרים, לא פעם הרומנים פרעו בנו. היו גויים שהיו בטוחים שאנו מקור כל הבעיות שלהם. היהודים תמיד אשמים במצבם. גם אם היו עניים מרודים עוד מדורי דורות קודם, ומצבם אפילו שפר כשהתפרנסו אצלנו. עובדה, גם היום כשאנחנו כבר לא בארצם, הם מגיעים אלינו עד לישראל, וממשיכים לעבוד אצלנו כאן. הם לא נהפכו לעשירים או לחכמים יותר, מאז שעזבנו את רומניה. לרוב, הם נשארו באותו המצב. (רגינה טסלר, 2013)

הקנאה תמיד היתה שם. לא פעם שמענו אותם צועקים לרומנים: 'היהודים חיים על הגב שלכם. הם גרים כאן בבתים מפוארים, ואתם עובדים קשה בשדה בעבודות השחורות. להם יש הכל ולכם כלום.' והגויים שעבדו כמעט בכל בית יהודי, עזבו.

גם אליאנה, העוזרת הרומניה, ברגע אחד נעלמה לי. כששאלתי את אמא איפה אילנה? 'היא לא משלנו' אמרה לי. 'לא הבנתי מה זה 'לא משלנו!' לא יכולתי להאמין שהעוזרת שלוותה אותי כל חיי והיתה חלק מילדותי, אינה ממשפחתי. רק אז נודע לי שאליאנה גויה.

גילויי אנטשמיות מחרידים, היו כבר חלק מהנוף שלנו. כשהרומני הנאצי עלה לשלטון, עם הלגיונרים (אונטונסקו והוריה סימה), בהלה פרצה בכל בית יהודי, וגם שלנו. יום אחד בדיוק הייתי באמצע הכנות לביבות תירס, כשלפתע קבוצת פורעים רומנית, עם מעילים ארוכים לבנים, פרצו בצווחות נוראיות: 'צריך לרצוח את כל היהודים.' עזבתי את הלבבות, ורצתי באימה עם כל משפחתי.

ברחנו ליערות. משם אל שכנינו, רומנים גויים, שפתחו את ליבם וארחו אותנו לכמה ימים. רק לאחר שהשכנים הטובים שלנו בדקו שהאזור נרגע, חזרנו הביתה. כולנו כבר ידענו שאלה אינם רק איומי סרק. כשהזדמן לחוליגנים יהודי עם זקן, הם פשוט רצחו אותו בדם קר. אח של בעלי לעתיד, ששהה בבוקרשט ונמלט מהפורעים בעור שיניו, סיפר שהם היו מוקפים. אכן, הפאשיסטים האלה היו בכל עיר וכפר.

כשהרומנים אספו את המשפחות מיאשי, רצחו אלפי יהודים בעיר וחלקם ברכבות חנק ללא אויר (רכבות המוות, פרעות יאשי), שוב שמעתי את אבא אומר בשקט לאמא: 'יש להם בשר משלנו, בשר כשר יהודי.' כמו שאמר אחרי הפרוגרום בבוקרשט, ובערים אחרות.

והגרמנים רק נתנו לרומנים, שהיו נאצים בעצמם, את ההזדמנות סוף סוף להפרע מאיתנו. אך קודם הם רצו לשדוד את הרכוש שלנו, לפני שההונגרים יכנסו ולא ישאירו להם מאומה.

"רומניה נושאת באחריות הכבדה ביותר, להשמדתם של יותר יהודים מבין כל מדינה, למעט גרמניה עצמה. הרציחות ההמוניות שבוצעו ברחבי רומניה, היו מבין המבעיתות ביותר שבוצעו במהלך השואה." (מתוך הועדה הבינלאומית שקבעה את חלקה של רומניה במלחמת עולם שנייה)

*

כשההונגרים עלו לשלטון, הצטרבנו לשיר לצלילי ההמנון: 'אנחנו החיילים של הורטי מקלוש, אנחנו אויר - כלום.' כיהודים הרגשנו שאנחנו לא רק מיותרים, אלא שהגויים יכלו לעשות איתנו מה שהם רוצים. בהתחלה, פחדנו מהמשטר החדש. לא ידענו מה ילד יום. אך אט אט נרגענו.

לבית הספר הכללי הילדים כבר לא הלכו, ולרוב למדו במסגרות יהודיות מצומצמות. בכל שבת אחרי הצהריים, נכחתי עם חברותי במפגשי הארגון הציוני בכפר. התארחנו אצל משפחה יהודית מאוד עניה, המדריכה שלי רייזה-רייזל, שנספתה מאוחר יותר באושוויץ, לימדה אותנו על ארץ ישראל. אבל עד שנוכל להגשים את החלום היהודי בציון, בינתיים היינו צריכים לשרוד כאן. והמצב רק הלך והחמיר, היו תקופות שלא היה גם מה לאכול.

היהודים לא יכלו לסחור, ולרבים מאיתנו לא היתה יותר פרנסה. גם אבא סגר את הכל-בו, שהתרוקן, ולא נותר בו כלום. החנות הושכרה לגוי שפתח במקום בר-בית קפה. מדמי השכירות למשפחתי היתה מעט פרנסה. הרשויות לא סיפקו ליהודים מאומה. האוכל הלך ואזל. אט אט גם קמח ללחם כבר לא היה. חיינו ממה שגידלנו בגינה, אכלנו בצל, צנון, תירס ולפעמים ריבות שהכנו מתפוחים ושזיפים. כמו רבים הנמכנו פרופיל עד יעבור זעם. ואני, שידעתי לסרוג, התחלתי למכור סוודרים, כדי שיהיה לנו עוד כסף לאכול.

אמא נעשית יותר ויותר מוטרדת. ואני כל כך רוצה לחזור לגיל 8, כשעיקר דאגותי היו לקליעות כדור שינצחו את חברותי, ולציונים שלי בבית הספר. כשהיתה עצובה, לא פעם אחזתי בידיה ושאלתי 'אמא, אמא, זה יעזור אם תהיי מודאגת?' ואמא היתה מנענעת בראשה, מאשרת: 'נכון רחל'ה. את צודקת', ומחייכת את החיוך המיוחד שלה שכל כך אהבתי.

*

והיהודים בכפר שלי, שמצבם ממילא בכי רע, גם מחוייבים לשאת טלאי צהוב, המוודא סופית עם ללא סגולה. הכוכבים הצהובים שתפרנו על המעיל, מתחת לחולצה ושמלה בצורת מגן דוד, אינו משמש להגנתנו, ההיפך. כל גוי יודע שהוא יכול לעשות בנו כרצונו - כולנו מסומנים כמו פרות לפני שחיטה.

והסימונים הכעורים על בגדי חיים-דוד אחי הקטנטן, נראים לפתע ענקים על ממדי גופו הזעיר. כמו מדגישים את חוסר הישע שלו, אך גם את חוסר הישע שלנו, המבוגרים.

אך כמו שהיו רומנים מוסריים שעזרו לנו, היו גם הונגרים שלא שתפו פעולה עם המילציות: אני נושק לך את היד - קזי טשוקולם - היו ההונגרים אומרים, כמחווה לאמון והחברות בינינו, בו זכתה גם משפחתי.

יום אחד כשהלכתי אל בית הקפה, אחד מהשוטרים המקומיים ראה אותי מוכרת סוודר. השוטר פנה אלי בהזדמנות ראשונה ואמר בשקט: 'את סורגת מאוד יפה. אני אביא לך שק קמח!' נבהלתי, לא הבנתי מה השוטר רוצה בתמורה.

'אל תדאגי. תגידי לאבא, שיכין את התשלום, אני אביא לכם שק קמח' הבטיח. קראו לו איסוי, והוא מאוד עזר לנו באותה תקופה חשוכה.

סיפרתי לאבא. בהתחלה, הוא פחד שניתפס על ידי הרשויות, או אחד המלשינים הרבים (מספר ההלשנות הגדול בהונגריה, הדהים אפילו את הנאצים), אך אבא שיתף פעולה. לאף אחד מאיתנו לא היתה ברירה.

ואכן, איסוי הביא לנו קמח תירס וקמח רגיל, והרבה. בסודי סודות, התחלנו להפיץ אותם גם בין השכנים היהודים שלנו. בכסף שקיבלנו מהשכנים, קנינו עוד שקי קמח מאיסוי, וכך היה לכולנו לחם לאכול. מהקמח הזה, אמא גם שלחה לפרל, שלמדה בוישאו, לחם דרך בעל מכולת ששיתף איתנו פעולה.

איסוי הוא זה שהודיע לי על היישוב מחדש שלנו: 'אל תפחדי, אתם עוברים מהונגריה למקום אחר. ושם אתם תעבדו.'

*

היה קשר שתיקה בינינו לבין ההורים. שני הצדדים ידעו מה קורה, אך ההורים לא רצו להדאיג את הילדים, ואנחנו לא רצינו להעציב את ההורים. כנערות בוגרות, כולנו ידענו על הפורענויות הפוקדות את היהודים. לא מהתקשורת שפעלה מטעם השלטונות וממילא לא דיווחה הרבה, אלא בעיקר מהנאמר בשקט בסביבתנו הקרובה.

אך שלוימה-יענקל, תמיד היה מעורה יותר מהשטח. אחי, שהיה בשנות העשרים לחיו, היה מקושר אל חברים איתם למד מילדותו ב"חיידר". חלק מהבחורים היו מחוברים למידע בערים הגדולות, ולפעילים בארגונים היהודיים. המידע זרם גם מהגולים שברחו מפולין, אם כי אף אחד לא ידע מה באמת מתרחש באושוויץ, והועבר בבתי הכנסיות ובבתים. והיתה כמובן תחנת הרדיו הבריטית, ה-BBC, שהשמיעה את קול העולם החופשי. התחנה הפכה עבור רבים, שהצליחו לקלוט אותה באירופה הכבושה, להאזנת קודש ומסריה הופצו מפה לאוזן.

בגלל שידע יותר, שלוימה-יענקל ניסה לברוח מספר פעמים, כולל אל הדודה אידס-אחות של אמא, שגרה בפיאטרה ניאמץ (Piatra Neamt) שבחבל מולדובה, אך אבא לא הסכים, 'אל תעשה לי בעיות' אמר אבא, שחשש שכולנו נשלם את המחיר. כמו כולם, גם הוא לא ידע מה משמעותה של ההתיישבות החדשה.

כולנו היינו רשומים על פי בתי אב. למעט מותם, החסרים יצרו בעיה לשאר בני המשפחה שנחקרה בהעדר אחד מהם. סבתא שרה היתה אחת שנמחקה מהרשימה הזדונית הזאת. עוד לפני צעידתנו המבישה אל גטו בסטריצה, סבתא נפטרה מזיהום של מסמר חלוד שנכנס לרגלה.

מותה ציער את כולנו, היינו קשורים אליה מאוד. אך במותה, חסכה מעצמה את הגורל שייעדו באושוויץ לזקנים בני גילה. תזמון פרדתה מהעולם הותיר את באבע שורה עם כבודה. תמיד היתה ונשארה גם במותה, הסבתא הגדולה!

כשהייתי עם אחיותי באושוויץ, דיברנו רבות על הטעות הנוראית: שלוימה-יענקל היה חייב לברוח. שלוימה-יענקל היה יכול לחיות. אך זאת היתה חכמה שבדיעבד. אלוהים, כמה היינו נאיביים!

19.3.1944

**גרמניה כובשת
את הונגריה**

III. רקע: במועד זה החל " Operation Margarethe - מבצע מארגארטה", שם הצופן לכיבוש הונגריה. היטלר מורה לכוחות גרמניים לפלוש אליה: גישושי ממשלת הונגריה מזה זמן רב לחבור למערב, ובעיקר אי שיתוף הפעולה של הונגריה בשאלת היהודים, היוו גורם מכריע. 'בטפילים היהודים יש לטפל כבחיידקים מזיקים. יש להשמידם!' אמר הפיהרר לעוצר

הונגריה מיקלוש הורטי, כשקבל בפניו על מדיניותו התבוסתנית בפתרון הסופי. תשובתו של הורטי היתה ברורה: לאחר שנושלו מפרנסתם, אינו יכול להורגם!

מיד לאחר הכיבוש, הונגריה מנוהלת בפועל ע"י מיופה כוח גרמני. בבודפשט מוקמת ממשלת בובות מטעם הגרמנים בראשות ד"ר סטויאי הפרו נאצי, שבתקופתו אורגנה ההחרפה ללא תקדים של רדיפות היהודים, ופעילות המפלגה ההונגרית הפאשיסטית והאנטישמית "צלב החץ", הותרה. מעתה ואילך המפלגה בעלת הסממנים הנאציים, שפעילותה בהונגריה נאסרה עוד בשלביה הראשונים של המלחמה, חוגגת! הורטי מודיע על פרישתו, ולמעשה העוצר - השליט בפועל - הושם במעצר בית.

התפתחות זו הייתה טראגית ליהדות הונגריה. למרות שסבלו תחת שלטון הורטי, לרוב לא נרצחו בהמוניהם. עתה נחשפו למלוא מוראות השואה. השכם בבוקר נכנס הוורמכט אל הונגריה. בעקבותיהם מגיע ה-"קומנדו" של אדולף אייכמן, אליו הוא אישית מצטרף יומיים מאוחר יותר (זה המקרה הראשון בו אייכמן נוכח ומפקח עליו). למעלה מארבע מאות אלף יהודים הונגרים הובלו אל מחנה המוות אושוויץ.

ביולי 1944, הורה הורטי, על הפסקת המשלוחים. בשלב זה הייתה הונגריה כולה, פרט לבודפשט, "נקייה מיהודים". במאמץ אחרון, הורה על פיטוריו של סטויאי, וניסה להכריז על שביתת נשק עם ברית המועצות. הורטי נעצר ונשלח לגרמניה, ועל הונגריה השליטו הגרמנים את פרנץ סאלשי - מנהיג מפלגת "צלב החץ". בתפקידו זה הורה סאלשי לאנשיו על ביצוע פרעות ביהודי הונגריה הנותרים. כנופיותיו שהשתוללו ברחובות בודפשט, רצחו אלפי יהודים ברחובות. גופותיהם הושלכו אל נהר הדנובה אשר האדים מדם. רבבות נשלחו למסעות מוות ולעבודת כפייה, היתר רוכזו בגטו בתנאים קשים, תוך כדי בזיזת רכושם ורציחתם.

הונגריה הפכה לשדה קרב, תוהו ובוהו שורר בה. הכנופיות שנלחמו לצד הגרמני, ניהלו קרב מאסף כנגד הרוסים. תוך שהם טובחים ביהודים, שדדו והחריבו כל הנקרה בדרכם. יתרות זהב וכסף בבנק הלאומי ובתי חרושת פורקו ונשלחו לגרמניה, כל מה שלא ניתן לשלוח, נידון לשמד והרס: סאלשי ואנשיו מותירים אחריהם אדמה חרוכה!

רק באפריל 1945 - עם כיבושה המלא של הונגריה ע"י הצבא האדום, מופסקת פעילות מפלגת צלב החץ, אך למאות אלפי היהודים מאוחר מדי. (מתוך יהדות הונגריה בשואה)

*

כל הדרך לגהנום:

עד מרץ, 1944, חיו היהודים בתקווה שמצבם יהיה טוב יותר מאחיהם הנמצאים תחת הכיבוש הגרמני. אך עם כניסת הנאצים, האשליה נגזזו. כעל שאר יהודי הונגריה, הוטלה עליהם סדרת צווים אנטי-יהודיים. בשל אי יכולת התנועה והתקשורת, הקהילות בודדו אחת מהשניה. יהודי צפון טרנסילבניה היו מהראשונים שתוכנית "הפתרון הסופי" הופעלה עליהם. (מתוך טרנסילבניה הצפונית, יד ושם. כל הסימונים בטלוי הר"מ לקוחים ממקור זה.)

עוד לפני פסח נודע להורי על גירושנו לגטו. המידע עבר בלחישה מפה לאוזן בין המתפללים בבתי הכנסת, אך לא היה אפשר להפיצו בפומבי. להונגרים אסור לדעת שמישהו העביר מידע על ההחלטה, עליה שמרו כסוד צבאי לפני פרסומה. ראיתי את אבא מוטרד מאוד, ואת אמא, שצחוקה כבר מזמן לא נשמע, מכינה בסתר, עוגיות ולחם - מאכלים יבשים. בהתחלה לבד, ואחר כך עם לאה.

אפריל 1944, ערב פסח. ליל הסדר האחרון, אליו הסבנו כמשפחה. אבא, בראש השולחן הארוך, וכמו תמיד בשבתות וחגים, שני הבנים לידו: שלוימה-יענקל מצד אחד, והזעטוט חיים-דוד צמוד אליו. כהרגלו, סיפר על יציאת מצריים, וקטני המשפחה שאלו קושיות. אף אחד מאיתנו, לא ממש מתאר לעצמו, אך הכל הולך להשתנות. לכאורה חג החירות כמו תמיד, אך מאומה כבר לא דומה. הכל כל כך שונה. משהו באוירה העצורה בבית חנק כל פינה. היה שקט, שקט מאוד.

אבא ממשיך להקריא מההגדה: 'בְּכָל-דּוֹר וְדוֹר חַיֵּב אָדָם לְרַאות אֶת עַצְמוֹ כְּאִילוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם שְׁנֵאמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ... 'לא בְּרוּךְ

*

?

?

) "

(

*

★ בניצוחם של יחידות אס אס ומפקדים הונגריים, את האיסוף, הגירוש והגטואיזציה, מוציאים לפועל הז'נדרמריה, המשטרה והרשויות המקומיות. מהלכי מבצע הגירוש, תאמו את תקנה 63/1944, שפורסמה ב-7 באפריל, בחתימתו של לסלו בקי, מראשי האנטישמים בהונגריה. האזור חולק לשני מחוזות ז'נדרמיה עיקריים. כבר בסוף החודש החל איסוף היהודים.

*

★ בכפרים ובעיירות רוכזו היהודים בבתי-הכנסת ובבנייני הציבור, ונלקחו מהם דברי הערך. כעבור ימים מעטים הועברו לערים הגדולות יותר, בדרך כלל למרכזי המחוזות, שם הוקמו הגטאות. בחלק מהערים הוקם הגטו ברובע היהודי, בבתי חרושת, או ביער מתחת כיפת השמיים. בכל גטו הוקמה מועצת יהודים-יודנרט, שלרוב הורכב מראשי הקהילה. ההוראות נתקבלו מן המועצה היהודית המרכזית ומהרשויות ההונגריות והגרמניות.

*

24-

?

*

?

?

*

ביום ה-3 במאי החלו הגירושים, והיהודים נסגרו בבתיהם הרמטית. בשעה 5:00 בבוקר רוכזו יהודי החבל לתוך גטאות: יהודי מרמורש, סאטו מארה, באיה מארה וסביבתן רוכזו ב-11 גטאות. בו זמנית בודדו יהודי אורדאה, קלוז' (שם הוקם גטו קלוז' וואר הגדול ביותר), ובסטריצה - הגטו אליו נשלחים כל בית שטרר-גנוט, משפחתה של רגינה טסלר.

.....

*

.....

!

.....

*

! ()'

*

בסטריצה לאגר - מחנה ריכוז, גטו(גרמנית)

**תוך עשרה ימים בלבד הושלמה הגטואיזציה, והוצאתה לפועל היתה בלא
תקלות מיוחדות: היו יהודים שהלכו לגטאות מתוך השלמה עם גורלם ללא
ידיעת משמעות הפתרון הסופי. אחרים סברו שעומדים ליישב אותם ושם
יועסקו בחקלאות, או תלו תקוותם בנצחון הקרוב של בעלות-הברית. מרבית
הנוצרים, בהם ידידי היהודים, עמדו מנגד. חלקם שיתפו פעולה עם
השלטונות בגלל אידיאולוגיה או כדי לזכות בתגמולים חומריים.**

הגטאות שימשו כתחנות מעבר, לפני עליית היהודים בנסיבות איומות אל הרכבת לאושוויץ. מסע הגירוש לאושוויץ עבר דרך תחנת "קושיצה" - Kosice, ושם הועברו רכבות המשא לידי הגרמנים. על סמך המספרים שנרשמו במאי-יוני, כ-150.000 מיהודי צפון טרנסילבניה נשלחו ב-1944 לאושוויץ. רובם הועברו מקרונות רכבת המשא ישירות למתקני ההריגה. הנותרים נשלחו למחנות ריכוז ועובדות כפייה. עם השלמת הגירוש, למעט מעטים עליהם לא חלה ההשמדה, צפון טרנסילבניה הופכת ליוזנריין.

31- 1944,

80-100

1944

IV. "אושוויץ היתה פלנטה אחרת. אין הזמן שם כפי שהוא כאן על פני כדור הארץ. כל שבר רגע הולך שם על גלגל זמן אחר. ולתושבי פלנטה זו לא היו שמות. לא היו להם הורים ולא היו להם ילדים. הם לא לבשו כדרך שלובשים כאן. הם לא נולדו שם ולא הולידו. נשמו לפי חוקי טבע אחרים. הם לא חיו לפי החוקים של העולם כאן ולא מתו. השם שלהם

היה מספר." (הסופר וניצול השואה ק.צטניק, מתוך עדותו במשפט אייכמן)

*

"מי האמין שרוצחים ככה ילדים, נשים, גברים, זקנים וחולים, זה כל כך ברור שככה שורפים עם? פשוט זורקים אתו למשרפות, והוא נעלם. גם כאשר הגעתי לאושוויץ, והרחתי את הריח הנורא של שריפת הגופות, לא האמנתי. אלוהים אדירים, מי בכלל יכול היה לתאר לעצמו זוועה שכזאת!" (רגינה טסלר, 2013)

! :

*

? ? ?

*

?

?

*
"למדתי שאני הפטלינג (עציר). שמי: 174517. ובכן נתנו לנו שם, שאותו נישא כל חיינו, סימן שנחרת בכתובת קעקע על יד שמאל." (מתוך 'הזהו אדם?' פרימו לוי)

-) -

(

DDT-

(Zyklon B)

3 -

*

(- Kapo)

*

! -

Blockalteste-
Lageralteste-

23

()

*

"כאן המאבק להישרד הוא מאבק ללא רחמים, משום שכל אחד בודד, וכבר עבר את קצה גבול היאוש, הוא כבר לוחם באכזריות חייתית... נדמה שלעיתים שולט חוק אכזרי, גלוי לכל: מי שיש לו יקבל עוד, ומי שאין לו יטלו ממנו את מה שנותר לו." (מתוך 'הזהו אדם?' פרימו לוי)

*

העבודה משחררת - אַרְבַּייט מאַכט פֿרַיי: Arbeit macht frei!
בקיץ 1944 היו באושוויץ כ-150 אלף אסירים. עד תחילת הפינוי הועברו עשרות אלפי אסירים, במשך כחצי שנה למחנות ריכוז שונים ולמחנות עבודה הכפופים להם. (מתוך יד ושם)

"לכל המוזלמנים שהולכים לתאי הגזים אותן הקורות, או אם לדייק, שום קורות: גלשו במדרון מתחילתו עד תחתיתו... הזמן ניצח אותם - גופם כבר מתפורר ושום דבר לא יצילם עוד מן הסלקציה או ממוות מאפיסת כוחות. המוזלמנים הם-הם יורדי דומה... אילו יכולתי לתמצת את כל הרוע בתמונה אחת ויחידה הייתי בוחר בחיזיון הזה שכה קרוב ללבי: אדם, עור ועצמות, מצח מורכן, גב כפוף; על פניו ובעיניו לא ניתן למצוא עוד זכר למחשבת אנוש." (מתוך 'הזהו אדם?' פרימו לוי)

1100 -
1944

.V

1945 - 1944

,1944

,1945

() .

*

**סליחה. אך לא, אינני זוכרת את רשימת השמות של כל המחנות בהם עברתי.
הגרמנים לא בדיוק ציידו אותי בכלי כתיבה! (רגינה טסלר, מתוך עדות
שפילברג). אבל אני כן זוכרת שימים ולילות צעדנו בינות לשישה עשר מחנות,
בשמש הקופחת על קרחות ראשינו, בגשם המחלחל מבעד לסמרטוטים אל גופנו,
ובשלג אותו פילסנו בעצמותנו. תמיד היינו כל כך רעבות.**

(Dundaga ,Latvia)

(Daugava, Latvia)

במחנה הראשי שטוטהוף היו כלואים כ-25,000 אסירים, מחציתם אסירות יהודיות, ועוד כ-20,000 אסירים היו במחנות המשנה שלו, שהגדולים ביניהם: מחנה טורן (Torun) וברומברג (Bromberg). בשני המחנות היו כ-6,000 אסירות יהודיות. כ-90% מהן נרצחו בצעדות המוות בעת פינוי המחנות. (מתוך יד ושם)

(Stutthoff, Poland)

*

! :

*

(Torun ,Poland)

" " (-) "

(Nachtschlag)

'

' :

!

!

*

.1944

?

?

!"

800- 1100 -

.(Bromberg)

*

*

- Net tu Neamtz' :

- Ovreisky oz lagheru' '?'

! ...

!

?

! ,1945

23 :

*

(Litzmannstadt , Poland)

! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !
! ! ! ! !

VI.

)
 .(
 !
 !
 ()
 *
 ,1946
)
 .(
 1948-
 !
 ")!
 " ")!
 ()
 :

*

,1964

" :1944

: הגדת לבנד ביום ההוא לאמר,
לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא,

:

?

,91

!

!

.)

” צריך להמשיך לחיות ולשמוח מהמתנה שקיבלנו: חיים!”

דגינה טסלר, יוני 2013.

”

”

:

:

”

,

”

”

,

”

:

- / :

.1

/ /
 // //
 / /
 // //
 / /
 // //
 / /
 // //
 / /
 // //

פזמון :
 הוי בת פולין,
 דוכסית וורשה שלי
 בור אופל צלמוות
 עטרת ראשי

.2

/ /
 // //
 פזמון : הוי בת פולין ...

.3

/ /
 / /
 // //

פזמון: הוי בת פולין...

.5

/ ,
/ ,
/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
/ ,
// ,
/ ,

/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
" ,
" ,
// !

פזמון: הוי בת פולין...

.4

/ ,
/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
/ ,
// ,
/ ,
// !

/ ,
/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
// ,
/ ,
// !

- , , , , : / ,
 . : " ,
 . - , : •
 / : •
 / , " , - : •
 .2004 , " : •
 - : " •
 " , - : •
 ; - : •
 : •
 :1944 , : •
 - / : •
 " " " " : •
 : •
 : •

. , , : •
 . , : •
 .1998 , : •
 . - , : "? " •
 ") , / - : " " - •
 . (, , " : " : •
 , " " : - •
 . , •
 . : / /
 !